

'שומרונים טוב' או 'ישראלים טוב'?

שמריהו טלמון

א

הצירוף 'השומרונים הטוב' נעשה מטבע עובר לטוחר ככל בית במקומות שבהם נודעה הברית החדשה. רק משל הבן האובד זכה לפרסום דומה.¹ גיבור המשל בכשורה על-פי לוקס י, כה-לז היה לסמל של אהוות רעים ונכונות לבוא לעזרת החלש והנדכא. מי שנוהג במידת הרחמים כלפי הדל והרש זוכה לתואר הכבוד 'השומרונים הטוב'. בתי-חולים נקראים על-שמו, וארגוני צדקה מגייסים בשמו תרומות להצלת חולים ואביונים.

נציג בקצרה את הסממנים העיקריים של המשל המפורסם² המשמש סמל מובהק של דאגה לזולת ועשיית חסד: *σομικός τίς*, שהוא כפי הנראה התמורה היוונית של 'חכם', העמיד את ישוע בניסיון – *ἐκπειζάζον αὐτὸν*³, בהציגו לו את השאלה: 'רבי, מה עלי לעשות כדי לרשת חיי עולם?'. ישוע השיב לו בשאלה: 'מה כתוב בתורה? מה אתה קורא?'. החכם עונה על כך לשביעות הרצון של ישוע על-ידי שהוא מצרף שני כתובים מן המקרא למענה אחד: 'ואהבת את ה' אלוהיך (השווה: דברים יא א) בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך (שם ו, ה) ובכל שכלך', עם 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח). על השאלה הנוספת של החכם, 'מיהו רעי?', ישוע אינו משיב במישרין, אלא עונה על דרך משל, כמנהגם של מורים ודרשנים:⁴ איש אחד עשה דרכו מירושלים ליריחו. שודדים התנפלו עליו ונטלו את כל רכושו, הכו אותו והשאירו אותו מוטל כמת בצד הדרך. כוהן אחד שעבר במקום וראה את הפצוע הפנה ראשו לצד האחר של הדרך. כמוהו עשה גם לוי אחד שנקרה למקום. אולם, 'שומרונים שעבר בדרך' ריחם על האיש המוכה, טיפל בו, חבש את פצעיו, הושיב אותו על חמורו והביאו לאכסניה, ואף הבטיח לבעל האכסניה שבשוכו ישלם בעד כל הוצאות הסיעוד והמזון של הפצוע. 'ובכן, מה דעתך? מי מן השלושה היה רַע לאיש שנפל בידי השודדים?', שאל ישוע. השיב החכם: 'זה שעשה עמו חסד'.⁵ וישוע יעץ לו: 'לך ועשה כן גם אתה'.

1 J.A. Montgomery, *The Samaritans: The Earliest Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, New York 1968 (Philadelphia 1907), pp. 160-161

2 J.A. Fitzmyer, S.J., *The Gospel According to Luke (AB, 28-28a)*, New York-London-Toronto-Sydney-Auckland 1985 (1970), pp. 883-885; A. Jülicher, *Die Gleichnisreden Jesu, II: Auslegung der Gleichnisreden der drei ersten Evangelien*, Tübingen 1910, p. 585

3 השווה בראשית כב, א; דברים ו, טז; ח, ב ועוד, שם משמש אותו פועל ביוונית לחרגום 'נסה'.

4 בכבלי, שבת לא ע"א מובא סיפור דומה על אדם עקשן ש'העמיד בניסיון' את הלל ושמאי בסדרת שאלות. בעוד הלל ענה לו באורך רוח, סבלנותו של שמאי פקעה והוא גירש את האיש.

5 ברברה תירינג מציעה השערה נטולת יסוד שאותו איש לא היה אלא יוחנן המטביל, שירד לים המלח כדי לסייע לאיסיים; B. Thiering, *Jesus and the Riddle of the Dead Sea Scrolls*, San Francisco 1992, p. 60

הכוהן והלוי, שעל-פי מעמדם ותפקידם היה עליהם לאהוב את הזולת ולהגיש לו עזרה לעת צרה, התעלמו מחובתם. ואילו השומרונים (Σαμαρίτες), שאינו בן תורה,⁶ קיים את מצוות התורה ושימש דוגמה ל'חכמים', לכוהנים וללויים ולכל מי ששמע או קרא את המשל.⁷ אומר בירגר גרהרדסון: 'גלוי לעין כי המשל של השומרונים הטוב בא לגנות את המנהיגים הדתיים של העם'.⁸ וכיצא בזה גיימס מונטגומרי: 'אף "עכו"ם טוב" יכול היה לשמש דוגמה, אלא שהשומרונים קרוב יותר ואילו המוטיב של דחייה דתית... יכול היה לשמש כאן אך ורק אילו דיבר הכתוב באיש ישראל'.⁹ הביקורת המוסרית הנמתחת על הכוהן והלוי מבליטה קו מחשבה הרווח בברית החדשה: ההתנגדות לממסד הדתי של כנסת ישראל והיחס האוהד כלפי 'עמך' שבעלי האוונגליונים ביקשו להביא בקהלם.¹⁰

לכאורה המסר של הפסקה אצל לוקס ברור לחלוטין. אולם עיון מעמיק יותר מעלה שאלות נוקבות, שאמנם לא נעלמו מעיני המפרשים.¹¹ אין טעם לפרוש כאן את רוחב היריעה של הבעיות והפתרונות המגוונים שהוצעו להן.¹² עם זאת ראוי לציין כי מבקשת החכם להשיג 'חיי עולם' נשמע במפתיע הד של תפיסה נוצרית מובהקת.¹³ ואילו בתשובת ישוע מסתמך לכאורה יסוד של חשיבה יהודית (פרושית) המבקשת להביא את השואל לידי הכרה כי התשובה לשאלתו מצויה בתורה. אך הפסוקים שהחכם מצטט בתשובתו אינם נוגעים כלל בהקשר המקורי לחיי עולם.¹⁴ תחת זאת אהבת רַע ואהבת ה' מוצגות בהם כתנאי לקיום ההבטחה 'למען תאריך ימים על האדמה/הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך'. מוטיב זה הובלט במיוחד בספר דברים¹⁵ והוא בא גם בספרי מקרא אחרים.¹⁶ לעומת זאת העונש שיבוא על אדם שאינו אוהב את ה' ועובר על מצוותיו

- 6 בספרים חיצוניים השומרונים מושמים לעתים ללעג כשוטים, וכנראה כך גם בברית החדשה. ראה: מונטגומרי (לעיל, הערה 1), עמ' 155-164.
- 7 W.J. Masson, 'The Parable of the Good Samaritan', *Expository Times*, 48 (1936-1937), p. 180 קשיחות לבם של הכוהן והלוי גלויה לעין, ומשהושוו עם השומרונים הטוב והמיטיב, החכם נאלץ לדונם לחובה.
- 8 B. Gerhardsson, *The Good Samaritan – the Good Shepherd? (Coniectanea Neotestamentica, 16)*, Lund: Gleerup/Copenhagen: Munksgaard 1958, p. 11 מונטגומרי (לעיל, הערה 1), עמ' 161.
- 9 T. Johnson, *The Gospel of Luke (Sacra Pagina, 3)*, Collegeville, Minn. 1991, p. 173 'הסיפור אינו בא לעמת יהודים עם שומרונים לשבח האחרונים, כי אם להנגיד מי שהיו מקובלים כבני עם ישראל עם מי שאינם מבני ברית', ללא הבחנה על יסוד אמונה או לאום. פירוש זה של המעשה מקובל גם על פרשנים אחרים, אולם הוא טעון תיקון.
- 10 גרהרדסון (לעיל, הערה 8), עמ' 3-9; וכן ראה: J.D. Crossan (ed.), *The Good Samaritan (= Semeia, 2)* [1974]
- 11 לסקירות מעודכנות של תולדות הפרשנות ומצבה העכשווי ראה: פיצמאיר (לעיל, הערה 2); ג'ונסון (לעיל, הערה 10).
- 12 ראה: יוחנן ג, טו-טז; לוקס יח, יח, ל; מעשי השליחים יג, מו, מח; האיגרת אל הרומים ב, ז; ה, כא; ו, כב-כג; האיגרת אל הגלטים ו, ח; איגרת יהודה כא ועוד.
- 13 ג'ונסון מעיר בצדק כי צירוף המונחים 'ירש חיי עולם' אינו מצוי כלל בתורה; ראה: ג'ונסון (לעיל, הערה 10), עמ' 172. פונק עוקף נקודה זו: 'דומה כי המשל דורש את המחצית השנייה של המצוה'. ראה: R.W. Funk, *The Old Testament in Parable, A Study of Luke 10:25-37*, *Encounter*, 26 (1965), p. 255
- 14 דברים ד, כו, מ; ה, טו = שמות כ, יב; דברים ה, לג; ו, ב-ג; יא, ט; יז, כ; כב, ז; כה, טו; לב, מו.
- 15 יהושע כד, לא = שופטים ב, ז; מלכים א ג, יד; ישעיה נג, י; והשווה: משלי כח, טז.

אכסניית 'השומרונג הטוב', ליד מעלה אדומים (באדיבות אלבטרוס - צילומי אוויר)
היישוב השומרונג בהר גריזים, היום (באדיבות אלבטרוס - צילומי אוויר)

מגן ברכות יזכיר

הוא קיצור ימי חייו על פני האדמה; 17 ולעם שחטא – תאבד הארץ שאלוהים נתן לישראל. 18 ואכן בסיום הדור־שיח ישוע מבטיח לחכם שאם יקיים את המצוות, יזכה בחיים, ולא בחיי עולם: 'עשה זאת ותחיה'.

דומה כי חוסר התואם הכולט לעין בין השאלה לתשובה מקרב את המסקנה כי מחבר הבשורה על-פי לוקס התאים לצרכיו מאמר ידוע שבמקורו ביטא כנראה מוסר השכל שונה, כפי שקלוד מונטיפיורי הניח בצדק: 'סיפור המעשה ודאי נודע בנפרד מהשאלה, וסביר כי לוקס הוא שקישר את הפסוקים י, ל-לז עם י, כה-כח באמצעות פסוק כט. במילים אחרות, הסיפור לא סופר לראשונה על-ידי ישוע בתשובה לשאלה (של החכם) שבפסוק כט'. 19 חוקרים כבר ציינו כי במשל משתקפים לכאורה סממנים מרכזיים של מסורת המקרא בדבר מלחמת פקח בן רמליהו מלך שומרון באחו מלך יהודה, שבה ירושלים ויריחו ממלאות תפקיד חשוב. בעקבות מסעם על ירושלים בני שומרון לקחו בשבי רבים מבני יהודה (דברי הימים ב כח, ו-ח). אך עודד הנביא הפציר בהם לשחרר את השבויים ולהשיבם למולדתם (שם, ט-יא). וכן עשו אחדים מבני שומרון שהוזכרו בשמותיהם: 'ויקמו האנשים... ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשו וינעלו ויאכלו וישקו וישכרו וינהלו בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים' (שם, טו). 20 הדמיון אכן בולט. ברם ההקשר הכרונולוגי מקרב את ההערכה כי המשל של לוקס הושפע ממוטיבים ודפוסים ספרותיים של חז"ל לא פחות מאשר מדגמים מקראיים. 21

ב

בדיון במשל העומד במרכז דיוגנו אבוא לחזק פירוש שכבר הציע בעבר יוסף הלוי, ושיוסף פיצמייאר ומפרשים מודרנים אחרים ביטלוהו. 22 לרעת הלוי המשל אינו נסב על שומרוני טוב, כפי שמקובל לחשוב, כי אם על ישראלי טוב. אבסס דעה זו על-ידי בחינה של היבטים ספרותיים מחד גיסא ושל ענייני תוכן מהותיים מאידך גיסא:

1. חוקרים כבר העירו על כך כי המשל בא בבשורה על-פי לוקס בלבד ולא בגרסות המקבילות במרקוס ובמתי. הדבר עשוי ללמד כי צירוף המשל עם שאלת החכם אינו מקורי. 23

17 דברים ד, כו; ל, יח.

18 השווה קהלת ז, טו; ח, יג.

19 C.G. Montefiore, 'Luke', *Rabbinic Literature and Gospel Teachings*, New York 1970 (1930), p. 345

20 F.H. Wilkinson, 'Oded: The Proto-Type of the Good Samaritan', *ET*, 69 (1957-1958), p. 94; J.M. Furness, 'Fresh Light on Luke 10:25-37', *ET*, 80 (1968-1969), p. 182

21 גרהרדסון סבור כי ביסוד המשל מונח המוטיב המקראי של רועה שנדרש כִּרְעָה, אולי מחמת היגוי מוטעה; ראה: גרהרדסון (לעיל, הערה 6).

22 J. Halévy, 'Sens et Origine de la Parabole Évangélique Dite du Bon Samaritain', *REJ*, 4 (1982), pp. 249-255; פיצמאיי (לעיל, הערה 2), עמ' 887; מונטיפיורי (לעיל, הערה 18); I. Abrahams, 'The Good Samaritan', I. Abrahams (ed.), *Studies in Pharisaism and the Gospel*, Cambridge 1924, pp. 34-37

23 J. Bowman, 'The Parable of the Good Samaritan', *ET*, 59 (1947-1948), p. 153 כנגד זה אומר פונק כי הטקסט של לוקס י, כה-לז היה מלכתחילה מגבש ספרותי אחד. אולם יחד עם זאת הוא סבור כי 'משיקולים של מתודה ראוי לקבל דעת גרהרדסון כי יש לדון במשל בפני עצמו. ראה: פונק (לעיל, הערה 14), עמ' 258-259.

